

Zdeněk Uhlíř: projekt MASTER a standardizace v oblasti zpracování rukopisů (Národní knihovna, 10, 1999, č. 3)

Vedle moderních fondů existují také historické fondy, které zahrnují materiál s mnohem větším stupněm mnohotvárnosti, na něž není možné zcela úspěšně aplikovat pravidla a standardy obvyklé pro práci s moderními fondy (mohl by to být krok zpět). Navíc je nutné počítat se zásadním rozdílem mezi knihou tištěnou a rukopisem (u kterých tato pravidla nelze aplikovat vůbec).

Snahy o elektronické zpracování starých tisků a rukopisů a počítačovou práci s nimi se objevují již od sedmdesátých let 20. století:

- Institut de Recherche et d'Historie des Textes (IRHT), Francie
- Itálie – společný program knihoven MANUS (formát MARC)
- USA – Electronic Access to Medieval Manuscripts (EAMMS) – sdílený online katalog amerických knihoven The Digital Scriptorium
- Německo, Rakousko – Kommission für Schrift- und Buchwesen des Mittelalters + vídeňská národní knihovna – skepse k pravidlům amerického projektu – nedostatečně rozlišují mezi materiálem knihovním a archivním, i v jiných aspektech jsou problematická
- ČR – program Memoriae Mundi Series Bohemica (MMSB) – pokus o vybudování integrované virtuální knihovny rukopisů + propojení s rukopisným fondem

Za této situace v roce 1999 zahájena práce na projektu Evropské komise – Manuscript Access through Standards for Electronic Records = MASTER

MASTER – cílem je vytvořit prototyp sdíleného online katalogu středověkých rukopisů latinského písma, který by dosáhl uznání v mezinárodním, evropském/světovém měřítku

- spolupracující instituce: řádní partneři (např. Oddělení rukopisů a starých tisků, NK ČR; konzultanti; přidružení partneři; koordinované instituce
- zelená kniha – pravidla pro popis rukopisů – spor mezi jednotlivými národními kodikologickými školami

zásadní otázka – povaha popisu – je dána určením, funkcí, intencí; cílem je najít příslušnou popisovanou jednotku – katalogizační záznam je skrytou monografií rukopisu, takže se katalog stává katalogem evidenčních jednotek (catalogue of holdings) – z toho pro uživatele vyplývá přílišné podsouvání jednotlivostí, mozaikovitost, torzovitost protnutí 2 procesů – vývoj kodikologie do nové podoby a přechod k elektronickému zpracování fondů (představa digitální a virtuální knihovny a access catalogue) ale rozvoj digitálních a virtuálních knihoven je pomalejší a složitější, než se čekalo, takže se access catalogue může stát jen iluzí, je třeba vytvořit hybridní knihovnu – propojit tradiční a nové přístupy

kritický přístup ke standardizaci = nalezení vyvážené cesty, snaha nalézt pro standardizovaný záznam funkci, která by překlenula rozpor mezi „starou“ a „novou“ kodikologií (catalogue of holdings a catalogue of access, mezi zpracovatelem a uživatelem)

převodní problém standardizace – splývání formy s obsahem, jejich zaměňování – je třeba řešit harmonizací (nikoliv unifikací) = polyfunkčnost + variabilita + flexibilita + alternabilita záznamů – to vedlo ke 2 základním rozhodnutím:

1. tvorba standardu bude vycházet z jazyka SGML a jeho aplikace TEI, sestavování záznamu do modulů
2. standard nebude explicitně vyjadřovat rozdíl mezi inventárním záznamem a plným záznamem – bude mezi nimi volný přechod

tyto standardy navíc zakládají možnost přístupu z hlediska různých disciplín – vytváří se prostředí pro interdisciplinaritu, zpětně se obrací k rukopisnému knihovnictví

zásadní požadavek – zpracovatel má být v nějaké míře také uživatelem a naopak z hlediska NK ČR znamená zapojení do MASTERu propojení projektu MASTER s programem MMSB v evidenci rukopisného materiálu (1. stupeň informačního systému)

DISKUZE O DIGITALIZACI RUKOPISŮ A NOVÝCH FORMÁCH EVIDENCE **František Hoffmann: Digitalizace a rukopisy (http://www.archiv.cas.cz/rkp_digi.htm)**

Článek reaguje na 2 články Zdeňka Uhlíře – předchozí a článek Souborný katalog historických fondů a digitální knihovna: teoretické problémy. Autor v úvodu představuje svůj záměr vyjádřit se k povaze kodikologických pracovních postupů (včetně projektu MASTER). V tomto článku se pojem „digitalizace“ vztahuje na jakýkoliv postup, který přináší elektronické prostředky.

K článku o projektu MASTER pak autor v textu uvádí 11 námitek a připomínek vůči projektu MASTER (zejména):

1. všechny metodické i další otázky by měly být řešeny spoluprací všech složek, které se rukopisy zabývají – archívy, knihovny, muzea, církevní instituce atd.
2. Komise pro soupis a studium rukopisů plní (a plnila) funkci metodického střediska, a to tradicí neformálního řízení práce s rukopisy. V komisi jsou zastoupeny všechny vědní obory zabývající se rukopisy. Komise má nepochybnou vědeckou autoritu;
3. v roce 1969 Komise schválila program souborného katalogu rukopisů v českých zemích, který má zahrnovat rukopisy domácí i bohemika v zahraničí. Pak v roce 1983 vznikly Zásady popisu rukopisů (patří k nejpropracovanějším v Evropě). Tímto byly vytvořeny předpoklady k přípravě vlastního souborného katalogu jednotlivých rukopisů;
4. Národní knihovna ČR překvapivě (s ohledem na předchozí tři připomínky) přistoupila k projektu MASTER bez upozornění či konzultace s Komisí nebo dalšími zainteresovanými institucemi;
5. k projektu MASTER se připojily jen některé významnější instituce a knihovny z Anglie, Dánska, Holandska, Francie – středoevropská oblast je prakticky nezastoupená;
6. zásady projektu MASTER se podstatně liší od těch, které se používají u nás ve středoevropském prostoru;
7. článek uvádí základní rozdíly: formální – znaky jsou omezené a zjednodušené, datace není vždy zřetelná (zda se jedná o dataci vzniku rukopisu nebo časový rozsah textu), chybí skladba, filigrány, klasifikace písma či určení písařů, nedostatečné údaje o vazbě; textové – incipity zbytečně dlouhé, listiny a listy je nevhodné incipitovat, ale opatřit registry, většinou chybějí předchozí edice a literatura u jednotlivých textů; navíc se v projektu dává přednost digitalizaci/rekatalogizaci rukopisů popsaných ve starších vydaných katalozích (zatímco by měla NK ČR katalogizovat dosud nezpřístupněné texty);
8. tam, kde je převážná většina rukopisů popsána v tištěných katalozích, je žádoucí dokončit jejich zpřístupnění v tištěných katalozích;
9. zdá se, že NK ČR se hodlá věnovat digitalizaci i jiných fondů v českých zemích – což znamená souborný katalog (ačkoli již takovýto projekt pod už od konce 60. let běží);
10. pokud si NK ČR dává úkol koordinovat digitalizaci ve vlastní zemi, přivlastňuje si tím pravomoc ničím nepodloženou – to se týká i ambice koordinovat digitalizaci v celé postkomunistické střední Evropě;
11. tištěná kniha nikdy nezmizí, proto je třeba postupovat při digitalizaci uvážlivě, respektovat domácí tradice a hledat uvážené neunáhlené řešení.

„Z tohoto pohledu je podle autora projekt MASTER příkladem neuváženého a necitlivého mechanického převzetí zásad vzdálených našemu prostředí, nadto v některých ohledech nižší úrovně, než je současná kodikologická praxe u nás.“

Zdeněk Uhlíř, Manuscriptorium jako distribuovaná digitální knihovna (nevím odkud převzato)

Projekt ENRICH (prosinec 2007 – listopad 2009) – cílem je rozšíření počtu řádných obsahových partnerů digitální knihovny Manuscriptorium o instituce v řadě evropských zemí (dánsko, Itálie, Maďarsko, Německo, Polsko, Rakousko, Španělsko) a získat asociované partnery v dalších zemích (Bělorusko, Rumunsko, Rusko atd.) – Manuscriptorium se tak stalo nadnárodním zdrojem rukopisů a starých tisků pro Europeana (evropská digitální knihovna rukopisů a starých tisků). Do začátku projektu ENRICH bylo Scriptorium centralizovaným zdrojem, s centralizovaností souvisí také homogenita metadatových a datových standardů. Manuscriptorium vzniklo na základě podprogramu VISK6 – Memoriae mundi series Bohemica (financování podmíněno dodržováním standardů MASTER).

Distribuovanost/centralizovanost a heterogenita/homogenita zahrnuje formální, technické, obsahové či věcné aspekty – např. interoperabilita různých zdrojů; shromáždění metadat a dat = pramenů ke studiu písemného kulturního dědictví; převedení těchto dat na jednoho jmenovatele – vyhledávání v jejich celku na základě jednoho dotazu; připravení metadat z rozmanitých hledisek, z pohledu různých speciálních disciplín.

Postup by měl být tedy takovýto:

1. shromáždění metadat a jejich prostřednictvím dat (metadata centralizovaná v Manuscriptoriu, data zůstávají na serveru partnera) – tato integrace se ale neobejde bez lidské práce ze strany partnerských institucí (což si některé takto nepředstavují);
2. koordinace v oblasti popisných metadat – umožní vytvořit vcelku libovolné komplexní digitální dokumenty v podobě virtuálních knih, při užití různých standardů mezi partnery Manuscriptoria je potřeba korelace mezi nimi (= tzv. mapování) – to povede k urychlení konverze do Manuscriptoria; záleží na kvalitě – věcné spolehlivosti, na informační hloubce – intenzi popisových metadat;

Otázka obsahové heterogenity: 1. aspekt informační negramotnosti koncových uživatelů;

2. data dostupná pouze v tištěné, strojopisné, rukopisné podobě a pouhý digitální obraz nestačí – nelze v něm vyhledávat – je potřeba vytvořit alespoň velice stručné a za jiných okolností naprosto nedostatečné záznamy; ty je pak možné prohlubovat; bohužel některé knihovny a instituce nedisponují dostatečně kvalifikovanými silami vhodnými ke katalogizaci (zejména středověkých a raně novověkých rukopisů);

3. obsahová heterogenita popisných metadat z různých hledisek – ENRICH dovoluje do jednoho komplexního digitálního dokumentu zařazovat více popisných záznamů;

Problematika partnerů, které se na projektu podílejí – někteří zdůrazňují, že by měl být více národní, což podle autora článku je jen snahou přenést odpovědnost a většinu práce na koordinátora projektu (což je NK ČR) – ten autor, který se snaží být plně samostatný, sem musí připravit na to, že ponese důsledky své samostatnosti – nebude přenášet své nepřímé náklady na agregátora nebo koordinátora;